

BISERICA DIN STĂNEȘTI - GORJ - EVOLUȚIE ȘI DESCOPERIRI ARHEOLOGICE RECENTE

*Vasile Marinoiu
Dumitru Hortopan*

Situat la 15 km nord-vest de orașul Târgu-Jiu într-un pitoresc cadru natural, pe malul stâng al râului Șușița, la poalele munților Vâlcanului, satul Stănești adăpostește un vechi lăcaș istoric ecleziastic¹ care poartă hramul Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (fig. 1).

Prima atestare documentară a satului Stănești se plasează la 30 aprilie 1521, când domnitorul Neagoe Basarab printr-un hrisov întărea posesiunea unui Stancu asupra unei livezi în Stănești². Un alt hrisov emis de cancelaria lui Radu-Vodă, la 20 aprilie 1607, pomenește de Vâlcu din Stănești³. Toponimul mai este menționat în două documente⁴ din timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, unul datând din 27 noiembrie 1704 care amintește de Radu și Stanciu din Stănești, iar celălalt din 28 noiembrie 1704 care conține informații privitoare la hotarul satului. Un alt document emis la 2 martie 1795 de către Alexandru Moruzi ne vorbește despre înființarea a două bâlciuri pe an pe moșia Stănești a Mariei Bibescu, unul la 25 martie (Buna Vestire) iar altul la 23 aprilie (Sf. Gheorghe)⁵.

Așa cum mărturisește și pisania bisericii scrisă cu slove chirilice săpate în piatră, aflată deasupra ușii de la intrare în pronaos, care se păstrează în condiții foarte bune, sfântul lăcaș din Stănești a fost ctitorit în 1732 de către boierul Constantin Obedeanu, viitor mare paharnic, consilier imperial în Oltenia, în timpul stăpânirii austriece.

Textul pisaniei este următorul (fig. 2): “Această sfântă și dumnezeiască biserică unde se cinstește și se prăznuiește hramul

sfinților mai marilor voievozi Mihail și Gavriil este din temelie și cu toate podoabele ei înfrumusețată după cum se vede cu toată osteneala și cheltuiala cinstului dumnealui jupan Constantin Obedeau vel comisariu al Chisăriceștii Valahiei în zilele prea milostivului nostru împărat Carol al șaselea, întru pomenirea dumnealui și părinților dumnealui la anul nașterii 1732 iar vechiul leat 7240”⁶. Urmează apoi numele meșterilor pietrari, Dobre și Ioan, cei care au executat și scris pisană ca și ancadramele ușii și ferestrelor.

De altfel, prin diata din 17 martie 1749, Stanca Obedeau, soția ctitorului bisericii, mărturisea: “Eu Stanca biv-vel stolniceasă dinspre boieriu meu Obedeancă, iar dinspre părinții miei fata răposatului Dositheiu Brăiloiu, feciorului banului Cornea Brăiloiu, am socotit de am dat danie moșia Stănești sa-i fie sfintei bisericii noastre care am făcut-o noi de piatră la Stănești unde este hramul mai marilor Voievozi Mihail și Gavriil”⁷.

Obedenii erau una din familiile reprezentative de boieri olteni care au deținut demnități importante în aparatul administrativ al Țării Românești la sfârșitul secolului XVII și prima parte a veacului următor⁸. Avându-și reședința de bază în Craiova, posesori de însemnate suprafețe de pământ și numeroase turme de vite, Obedenii au fost și mari ctitori și protectori ai bisericii (fig.3).

Construit din piatră și cărămidă, monumentul din Stănești aparține tipului de biserică în formă de navă cu un singur turn clopotniță situat pe pronaos (fig.4). Biserica este dreptunghiulară în plan cu absida altarului semicilindrică la interior și pentagonală la exterior. Pridvorul deschis și dreptunghiular este susținut de 6 stâlpi octogonali din cărămidă cu baza pătrată și doi semistâlpi adosați de zid. Stâlpii sunt legați prin arce în acoladă. În biserică se accede central în axul longitudinal al monumentului. Pronaosul de forma unui dreptunghi este delimitat de naos prin trei arce în acoladă susținute pe două coloane. Pe latura sudică este prevăzut

cu o fereastră, iar pe latura nordică se află intrarea de acces spre turnul clopotniță.

Naosul de formă pătrată este prevăzut spre nord și sud cu câte o fereastră. Catapeteasma din zid, care desparte naosul de altar, este prevăzută cu o ușă împărătească și una diaconească. Altarul este străbătut spre est de o fereastră care se îngustează spre exterior.

Între clopotniță și pronaos există o cameră de locuit care servea, în eventualitatea unui pericol, și ca loc de refugiu.

Deasupra camerei de locuit se află turnul clopotniță de formă octogonală, la care se poate ajunge pe o scară situată într-un turnuleț adosat pe peretele nordic, cu intrarea prin interiorul pronaosului.

Fațada este împărțită în două registre printr-un brâu median rotunjit, flancat de două rânduri de cărămidă așezată pe colț, asemenea dinților de ferăstrău.

Arhitectura bisericii din Stănești a fost inspirată în mare măsură din cea a bisericii "Adormirea Maicii Domnului" din Vădeni, ridicată de marele ban Cornea Brăiloiu, în 1700⁹.

În ceea ce privește pictura monumentului din Stănești, aceasta ocupă toți pereții interiori ai bisericii. În pridvor este reprezentată Judecata de Apoi, iar în cupolă Iisus Emanuel. Pe fațada vestică a pridvorului se află icoana de hram reprezentând pe Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil, flancați de o parte și de alta de sfinții militari Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru. Pe fațada sudică au fost pictați doi sfinți prooroci.

În decurs de circa o sută de ani de la ctitorie se disting două etape de pictură, ambele realizate în frescă.

Prima etapă este reprezentată de pictura secolului XVIII, fiind executată în 1732 în timpul boierului Constantin Obedeianu. Alexandru Ștefulescu, care de altfel a fost primul care a introdus în circuitul științific biserica din Stănești, preluând tradiția orală, aprecia că sfântul lăcaș de pe malul stâng al Șușiței a fost zugrăvit

de aceiași meșteri care au pictat biserica din Vădeni (zugravi fiind Ranite Grigore, Vasile și ucenicul Ion) în anii 1730-1731¹⁰.

După cum considera autorul menționat succesiunea portretelor familiei Obedenilor și rudelor sale din pronaosul bisericii din Stănești era următoarea: "La dreapta intrării Jupân Constantin Obedeanul, comisar împărătesc, ținând biserica cu jupânița sa Stanca, care era zugrăvită în stânga intrării.(...) Apoi, boierul Dositheiu Brăiloiu monahul sin Cornea Brăiloiu vel ban, jupâneasa Stanca băneasa, jupân Cornea Brăiloiu sin Cornea Brăiloiu vel ban, jupân Constantin Brăiloiu vornic sin Cornea vel ban, jupân Mateiu Vornicu sin Cornea Brăiloiu, jupân Toma Brăiloiu vornic sin Dositheiu monahul și jupânița Maria Cantacuzino"¹¹.

A doua etapă este reprezentată de pictura de secol XIX. Proprietara moșiei Stănești la sfârșitul secolului XVIII, familia Bibescu, și-a asumat sarcina repictării interiorului bisericii în anii 1823-1824, prin grija marelui vornic Dimitrie Bibescu și a fiului său Ștefan, zugrav fiind diaconul Radu din Tg-Jiu¹².

Un pomelnic din proscomidie menționează numele persoanelor care au fost implicate în această activitate: "Dianu, Radu, Zamfir, Constantin, Ion, Ion, Matei, Țuțea, Preda, Pârvu, Zamfir erodiacon, Maria erodiacon, Dumitru, Tomiță, Stroie, Călina, Gheorghe, Preda, Măria."

Cu această ocazie vechea frescă ce reprezenta familia Obedeanu și Brăiloiu a fost înlocuită cu o pictură nouă în aceeași tehnică, înfățișând familia Bibescu, noii ctitori ai bisericii.

Astfel, pereții de nord, sud și vest ai pronaosului evocă un tablou votiv care ilustrează un moment din evoluția familiei Bibescu, veche familie de boieri de pe meleagurile Gorjului¹³. Pe latura de apus a pronaosului este reprezentat Dimitrie Bibescu și fiul său Ștefan care ține în mână chivotul bisericii. Alături de Dimitrie Bibescu se află soția sa, Ecaterina cu doi copii, Iancu și Safta. Alături de Ștefan Bibescu este soția sa, Maria. Pe peretele sudic al pronaosului sunt zugrăviți Safta Știrbei, Barbu Știrbei

(viitor domn al Țării Românești între anii 1849-1856), Gheorghe Bibescu (viitor domn al Țării Românești între anii 1842-1848), Dincă Roșianu și Grigore al IV-lea Ghica.

De asemenea, în partea de jos a pereților pronaosului mai sunt reprezentați ispravnici și arendași ai moșiei, precum și înalte fețe bisericești¹⁴.

Mai jos, la dreapta intrării, se află jupân Raicu, Stanca, logofătul Ion Skileru și fratele său Constantin Skileru. La nord sunt reprezentați Pavel Poenaru Ungureanu, jupân Raicu, Staicu Hortopan, ispravnicul moșiei, Solomon arendașul, doi copii, iar la sud protopopul Andrei Skevofilax, preoteasa Floarea, Constantin și doi copii.

Meșterii zugrăvi care au pictat biserica din Stănești sunt continuatorii stilului tradițional religios ale cărui premise și înflorire s-au pus în a doua jumătate a secolului XVII și la începutul veacului XVIII¹⁵. Acestei picturi care poartă amprenta școlii brâncovenești i s-au adăugat și elemente din folclor, rezultând lucrări originale care ignoră canoanele și convențiile vechilor fresce.

Biserica adăpostește icoane împărățești care aparțin secolului XVIII (icoana Sf. Nicolae, icoana Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil și icoana Maica Domnului cu Pruncul) și din secolul următor (icoana Sf. Mihail și icoana Sf. Deisis).

În decursul vremii biserica nu a cunoscut modificări profunde ale arhitecturii sale.

În anul 1897, după cum menționează inscripția din proscomidie, în biserică a fost turnată o pardoseală de ciment înlocuindu-se cea veche din lespezi de piatră.

Fără îndoială că de-a lungul timpului acoperișul de șindrilă a fost schimbat de mai multe ori.

În anul 1977 biserica a suferit reparații fiind tencuită și văruiată la exterior. De asemenea, acoperișul de șindrilă a fost

înlocuit cu unul de tablă zincată și a fost racordată la rețeaua de curent electric.

În anii 1995-1996 s-au inițiat alte lucrări de restaurare-conservare, care au vizat acoperișul, căruia i s-a schimbat structura din lemn și tabla zincată, iar fațada a fost retencuită și văruiată. Etapa următoare va fi rezervată restaurării picturii bisericii.

În iunie 1996, cu ocazia înlocuirii pardoselii de ciment din pridvor cu una de marmură, au fost descoperite două morminte. Distanța dintre morminte era de 1 m.

Primul mormânt (M I) se află amplasat în partea nordică a pridvorului și a fost zidit din cărămizi cu dimensiunile de 25×12×4,5 cm. Mormântul prezintă în plan forma unui trapez isoscel cu lungimea de 2.25 m, baza mare de 0.80 m, și baza mică de 0.60 m (fig.5). Adâncimea este de 0.80 m. Mormântul era acoperit cu o boltă semicilindrică, realizată tot din cărămizi dispuse în cant. Două lespezi din piatră de moară acopereau bolta mormântului. Baza mormântului are o pardoseală din cărămizi. Acest mormânt a adăpostit osemintele unei femei, defuncta fiind depusă într-un sicriu din lemn de brad cu dimensiunile de 2m lungime, 0,60m lățimea la cap și 0,40m lățimea la picioare. Veșmintele cu care a fost înhumată se aflau într-o stare precară de conservare. Ele constau dintr-o rochie lucrată din lână, de culoare maron închis, la care se adaugă intercalate benzi de culoare galbenă, roșie și verde (fig.6). Peste mijloc, defuncta era "încinsă" cu un brâu țesut, probabil, din păr de capră, fiind aspru la pipăit. Brâul era de culoare verde, mărginit de o bordură maron închis (fig.7). Peste rochie a fost îmbrăcată cu o haină lungă de aba, de culoare maronie. Pe cap avea o căciulă din blană, iar în picioare cizme de piele de culoare galbenă, cu carâmbi mulați pe pulpă și talpă tot din piele. S-au mai găsit și părți din părul defunctei, care era de culoare castanie.

În privința inventarului funerar, acesta lipsea.

Al doilea mormânt (M II) este situat în partea sudică a pridvorului și este reprezentat de o groapă simplă de formă

dreptunghiulară cu suprafața de 1,90x0,80m. A adăpostit osemintele unui bărbat. Din motive necunoscute, acestea erau răvășite în umplutura mormântului. Ca piese de inventar funerar nu s-a descoperit decât o monedă puternic corodată, cu diametrul de 1,50 cm și o cataramă din bronz.

Problema care se pune este aceea cui au aparținut cele două morminte și când se pot data ?

E neîndoios faptul că mormântul de femeie a aparținut unei persoane cu stare care a avut un rol important în cadrul comunității din Stănești. Ea putea fi atât o preoteasă cât și soția unui ispravnic al moșiei din Stănești. Piese de veșmânt sunt caracteristice costumului din Muntenia de la sfârșitul secolului XVIII sau începutul secolului XIX¹⁶.

Privitor la mormântul de bărbat, lucrurile se complică datorită lipsei unor elemente de inventar care să permită o datare și o atribuire mai clară. Putem preciza că el a fost anterior mormântului de femeie, moneda indicând se pare secolul XVIII.

În continuare ne vom axa atenția asupra motivului ornamental care apare atât pe rochie cât și pe brâul defunctei. Este vorba de unda apei care o întâlnim sub forma zig-zagului, liniilor întrerupte și a "s-urilor" înlănțuite.

În limbaj simbolic apa are rolul de despărțitor și liant între lumea telurică și cea celestă¹⁷.

"Valurile mereu reluate într-un ritm egal și irepresibil înseamnă respirație, puls, curgere, înseamnă rostogolire a clipelor prin istorie"¹⁸.

Întâlnită în literatura populară, pe ceramică, pe materiale textile, pe lăzi de zestre etc., "unda apei pare a fi cea mai sensibilă transcriere în limbaj plastic a lumii în manifestare"¹⁹.

Lucrările viitoare de restaurare-conservare care vor viza și pardoseala de ciment din interiorul bisericii s-ar putea să aducă noi date referitoare la existența unor morminte în pronaos și chiar a unui tunel care probabil pornea din naos sau altar și ducea până

la actualul atelier școlar din Stănești unde s-ar fi aflat casele Obedenilor²⁰.

Monumentul istoric din Stănești este o dovadă atât din punct de vedere arhitectural cât și pictural al dăinuirii unor tradiții constructive care își trag seva din evul mediu românesc, înfruntând mai departe veacurile prin armonia și claritatea proporțiilor sale.

Note

¹ Alexandru Ștefulescu - *Biserica din Stănești*, în "Jiul", I, 1897, 7, p.5-9; Idem, *Gorjul istoric și pitoresc*, Tg-Jiu, 1904, p.187-194; N.Gâtan, *Bisericele din Stănești*, în "Gorjeanul", II, nr.178-179, 21-22 iulie 1990, p.5; Idem, *Monumentul istoric din Stănești*, în "Gorjeanul", II, nr.184, 28-29 iulie 1990, p.3; M.S.Rădulescu, *Pe marginea tabloului votiv al bisericii din Stănești (Gorj)*, în SCIA, seria Artă plastică, 38, 1991, p.47-54; D.Cazan, *Mormintele de la Stănești*, în "Gorjeanul", VII, nr.1886, 15 iunie 1996, p.3. Dorim să mulțumim și pe această cale părintelui paroh din satul Stănești, Dumitru Gheorghițoia pentru sprijinul acordat în elaborarea acestui studiu.

² Al.Ștefulescu - *Gorjul istoric și pitoresc*, p.187

³ Ibidem, p.187

⁴ Ibidem, p.188

⁵ Ibidem, p.188

⁶ Idem, *Biserica din Stănești*, p.5

⁷ C.V.Obedeanu, *Fundațiunea Obedeniilor*, Arhivele Olteniei, nr.17, ianuarie-februarie, IV, 1925,p.12.

⁸ Ibidem, p.7-12; Al.Ștefulescu, *Biserica din Stănești*, p.5-9.

⁹ Idem - *Gorjul istoric și pitoresc*, p.308-326

¹⁰ Idem - *Biserica din Stănești*, p.8.

¹¹ Ibidem, p.8.

¹² Ibidem, p.9.

¹³ Al.Ștefulescu - *Gorjul istoric și pitoresc*, p.189-194; M.S.Rădulescu, *Pe marginea tabloului votiv al bisericii din Stănești (Gorj)*, p.48-54.

¹⁴ Al. Ștefulescu - *Biserica din Stănești*, p.9.

¹⁵ A.Pănoiu, *Pictura votivă din nordul Olteniei (sec.XIX)*, București, 1968, p.6-40.

¹⁶ Al.Alexianu - *Mode și veșminte din trecut. Cinci secole de istorie costumară românească*, vol.II, București, 1987, p.209 și urm.

¹⁷ C.Prut, *Calea rătăcită. O privire asupra artei populare românești*, București, 1991, p.60.

¹⁸ Ibidem, p.60

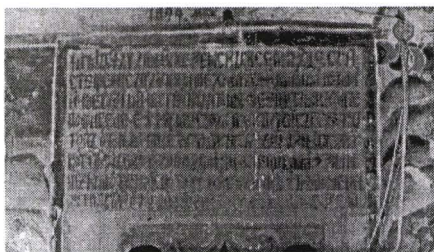
¹⁹ Ibidem, p.59-63

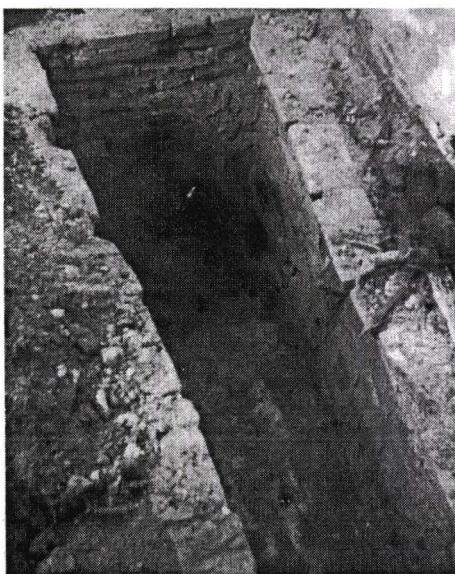
²⁰ Informație de la părintele Dumitru Gheorghitoaia.

Sus: Fig. 1. Biserica din Stănești - vedere generală

Jos: Fig. 2 Pisamia bisericii

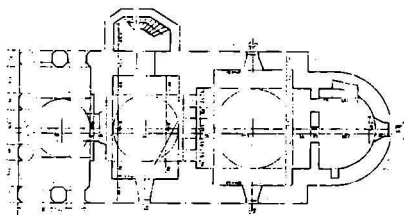

Sus- stânga: Primii ctitori ai bisericii: Constantin și Stanca Obedeanu și copii (după Al. Ștefulescu).

Sus- dreapta: Mormîntul I.

Jos: Planul general al bisericii (Sc. 1/50).

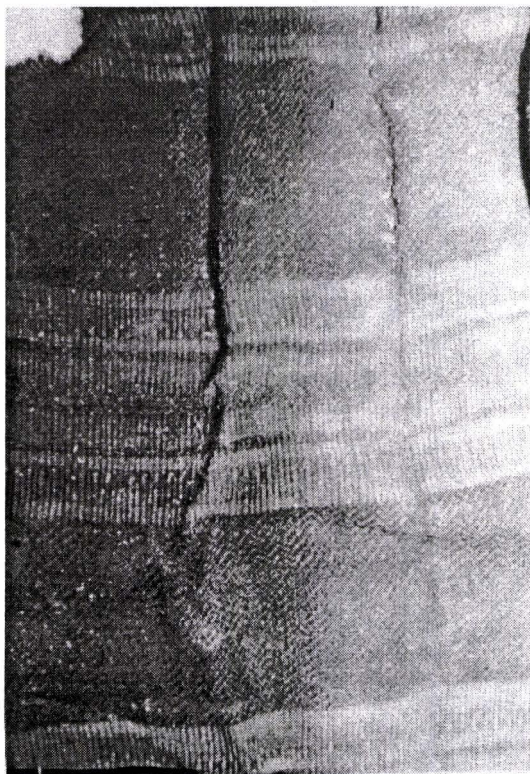

Fig. 6. Fragment din rochie.

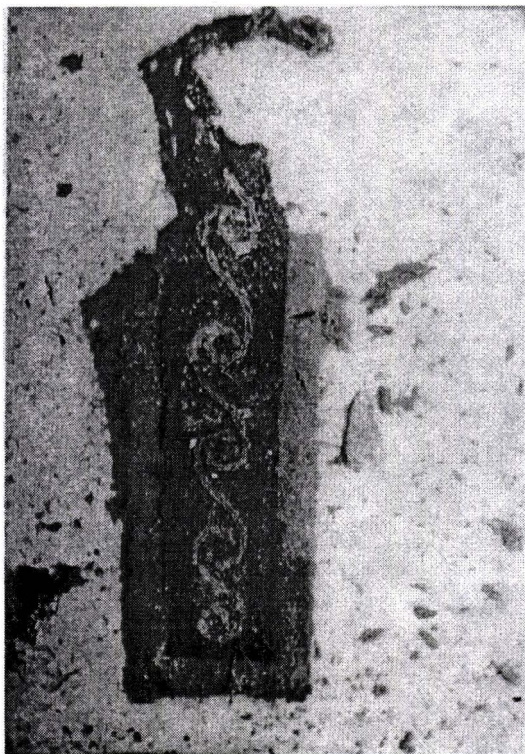

Fig. 7. Fragment din brâu